

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. – М.: РОССПЭН, 2004. – 336 с. 2. Словарь гендерных терминов. – М., 2002. – С. 20–24. 3. Власова Т. И. Формирование гендерных стереотипов в западноевропейской философии: Монография / Татьяна Ивановна Власова. – К.: Генеза, 2006. – 296 с. 4. Нартова-Бочавер С. К. Дифференциальная психология / С. К. Нартова-

Бочавер. – М., 2002. – С. 205. 5. Здравомыслова О. Гендерные исследования как опыт публичной социологии в России / О. Здравомыслова // <http://www.polit.ru/author/2009/09/24/gender.html> 6. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322с. 7. Кісь О. «Зміни в гендерній свідомості просто неминучі»/ Оксана Кісь // <http://www.krona.org.ua/index.php?option>

Ольга Лабур

Femina sovetica in publico: три документа про конфліктні практики суспільної активності жінок в Україні 1920–1930 рр.

У статті розглянуто конфліктні практики активності жінок в українському суспільстві перших двох десятиріч становлення радянської влади. В центрі уваги інформативний потенціал трьох документів, який аналізується за допомогою виробленої науковцями на пострадянському просторі теорії гендерного конфлікту.

The problem of conflict practices of women's activity in Ukrainian society in the first two decades of formation of soviet power has been considered. The informative potential of three documents, which was analysed with help the theory of gender conflict, was the main focus.

Сьогодні в історіографії жіночої історії науковці особливу увагу приділяють дослідженню гендерних відносин періоду становлення радянської влади в Україні. Вже захищено чотири і готуються до захисту ще три кандидатські та три докторські дисертації, не враховуючи численних статей інших науковців. Можемо навіть говорити про два визначальні підходи у вивченні гендерних процесів 1920–1930-х років. Найчастіше досліджували «великі структурні зміни» [19, с. 167–168], спричинені гендерною політикою більшовиків [8; 13; 14; 20], перш за все «проекти, програми, доктрини соціальних змін» тощо [12, с. 48]. Це здебільшого було зумовлено самим характером джерел, наскрізь «пронизаних» комуністичною ідеологією та її знаковими проявами. Другий підхід викристалізувався з появою в сучасній українській історії досліджень повсякдення. Науковці звернулися до звичайного життя простих людей в ході тогочасних гендерних перетворень, до масових повсякденних феноменів [1; 3; 4; 11] як «тактик випадку, опору тих, у кого немає влади» [12, с. 48–49]. Такі дослідницькі завдання вимагали пошуку інших джерел (его-документів), або нового прочитання вже відомих, актуалізованих джерел.

До такої практики звернемося і ми, поставивши своїм завданням на основі трьох вибірових документів виявити конфліктні практики суспільної активності жінок. Одразу зауважимо, що вибірка визначалася за схожістю учасників конфлікту, де головними героїнями були молоді жінки віком 20–30 років, які не мали сімей та дітей, а отже, на практиці не стикалися зі стерео-

типами домогосподарки чи материнством. Другою ознакою вибірки була схожість інформаційного потенціалу джерел, який повідомляв тією чи іншою формою про протистояння між жінками і чоловіками в суспільній сфері. Для того, аби їх розшифрувати та зрозуміти причини їх появи, залучимо до аналізу понятійний інструментарій теорії гендерного конфлікту. А саме, вироблену пострадянськими філософами і соціологами В. Кирилліною, І. Клециною, В. Луковим систему понять: гендерний життєвий світ, гендерне конструювання реальності, гендерні соціальні практики, гендерні статuti і ролі, гендерні цінності, норми, ситуація гендерного конфлікту, гендерний ресентимент (реакція у відповідь на насилля та образи), гендерна активність, солідарність та рух [17; 9; 10]. У своїх обґрунтуваннях науковці наполягали на історичності гендерних конфліктів, виділяли різні історичні форми та пов'язували їх із соціокультурними змінами.

Ситуація гендерного конфлікту в радянський період є специфічною, адже прослідковується вплив (і він досить значний) комуністичної ідеї на свідомість і гендерну ідентичність жінок і чоловіків (особливо жінок), на формування тих інформаційних моделей, що склалися в психіці учасників конфлікту. Суть цієї ідеї полягала в усупільненні жінки, залученні її до активності саме в суспільному просторі, протиставленні «прогресивності» суспільного життя та тотальної колективізації побуту для жінок в соціалістичному суспільстві на противагу «отупляючій» домашній праці. Ці ідеї активно проповідувалися в серійному виданні «Бібліотечка робітниця

і селянки», яка складалася неодмінно з праць В. Леніна та пояснювальних видань на кшталт «Чому вчив В.І. Ленін робітниць і селянок?», «Що дала Жовтнева революція жінці?» та «Чому я стала заступницею Радянської влади?» [2; 21; 22]. Теж саме відбувалося у жіночій періодиці, особливо в журналах «Робітниця», «Комунарка України», «Селянка України» тощо. Подібний підхід використовували при організації заходів, присвячених 8 березня (література та гасла, концерти, демонстрації) [16]. Тому жінки, учасниці гендерного конфлікту, з цікавістю сприйняли інформаційну модель жінки-суспільниці, активістки та трудівниці [15]. Зауважимо до того, що вони, по-перше, повірили в ідеї боротьби з соціальним злом, з дискримінацією за ознакою статі, що так активно пропагувала влада, а по-друге, вік учасниць дає можливість припустити, що їхня соціалізація і становлення особистості збіглися із поширенням гендерних комуністичних ідей. Звертає на себе увагу й своєрідна зміна поколінь у сприйнятті інформаційної моделі жінки-суспільниці й активістки. В 1930-х роках на зміну старшого покоління, яке розчарувалося в задекларованих гендерних ідеях, не побачивши реальних результатів побудови соціалізму і обіцяної колективізації побуту, прийшло нове молоде покоління, виховане в радянській системі пропаганди і освіти, яке знову бездумно повірило в ідею емансипації «по-радянськи». Щодо чоловіків учасників конфлікту – то це, насамперед, представники влади і компартійці, які за логікою революційної риторики були ідеологічно «підготовлені» до гендерних перетворень – «вони» як революційно стійкі та готові до руйнації капіталістичного світу априорі мали б сприйняти ідеї гендерної рівності. Але в реальному житті, про що засвідчують численні документи, вони також, як і жінки, потребували певної просвітницької роботи, а її в «чоловічих» виданнях не було. Тому для чоловіків інформаційна модель залишилася старою (дореволуційною), патріархатною.

Перший документ – це лист «Потрібно кричати, аби тебе почули», написаний завідувачкою жінвідділом на Донбасі тов. Алексеєвою і відправлений до редакції газети «Правда» в липні 1923 року [7, арк. 5]. Вже сама назва демонструє заклик до публічного обговорення, а епіграф до листа «Через голодування серед жінвідділівських робітників села розвивається проституція» [7, арк. 5] (цитата з доповіді Таганрозького облпрому) вказує на головну його ідею – акцентувати увагу на спонукальних мотивах звернень жінок до «давньої професії», на обста-

винах, що примушують жінку робити такий вибір. Фактично тема доступності до тіла стала наскрізним сенсом листа. Втім як елемент гендерного протистояння вона стає очевидною лише з тексту: «Справа не лише в цьому. Справа у відношенні відповідальних працівників, які взуті і одягнені, і які вслід кричать смертельно ображеному ними «товариш жінка – хто за тебе дурно клопотати буде». Справа в цьому людському звірі, який вистежує жертву і топче її ногами, а потім робить доповідь: Ви нам прислали не робітників, а проститутку. За останній рік ми знаємо десятки випадків у Донбасі, коли товариші, що мають владу, використовували своє службове становище, коли виживали «норовливу» з району, волості і навіть куста чи копальні, коли як «червоного звіра» витравляли молодого змученого товариша жінку. Допомоги робітникам села. На чисту воду тих, хто згубить справу і людей. Партія повинна дати відсіч і це побутове явище стерти з лиця землі» [7, арк. 6–7].

Звертає на себе увагу авторське усвідомлення гендерного конфлікту, коли авторка не просто фіксує масовість цього явища, а розмірковує про себе, про свою поведінку як учасника конфлікту, а також поведінку іншої сторони, оцінюючи його негативно. В авторській свідомості наявний дисбаланс між особистісною і соціальною ідентичністю, в усвідомленні себе в ситуації розриву, коли в суспільстві інформаційна модель відрізняється від усталених уявлень мужності і жіночості. Її дивує, а радше обурює, що в свідомості деяких чоловіків, а особливо тих, «що мають владу», жінка потребує опіки, вона повинна стати «чиеюсь». Тільки за таких умов вона матиме владу і підтримку. Власне, цей документ оприявнює завуальований патріархальний стереотип, де, по-перше, спрацьовує принцип, що стаючи «нічиєю», тобто вільною, самостійною, жінка фактично стає суспільною, доступною, по-друге, знову відновлюється контроль над жінкою, насамперед, над її тілом. Втім, пікантність ситуації гендерного конфлікту більше виявляється в авторській позиції. З одного боку, її активність орієнтована на зміну гендерного статус-кво, з іншого – тішиться ілюзією про силу і авторитет партії, яка повинна (і на цьому авторка наголошує) «дати відсіч» цьому ганебному, соціальному явищу. Можемо припустити, що саме це протиріччя завадило згуртованості жінок перед лицем загрози гендерної зверхності, хоча певна гендерна солідарність все ж таки спостерігається в тексті у формі підтримки ідеї публічного обговорення, висунутої ще в 1921 році таганрозькими жінвідділівськими

робітницями. Власне, цей документ виявив продовження практики вписування ситуації гендерного конфлікту жінквідділками в офіційні джерела.

Другий документ – це стаття «Бюрократ Літвінов довів робітницю до божевілля (ніхто не простягнув руки живої допомоги)». Вона була надрукована в газеті «Комсомолец України» 4 серпня 1929 року. В ній від третьої особи (автор статті Григорій Проектор) розповідається історія протистояння між робітницею Харківської Окрстрахаки Фані Іцикович та її начальником Літвіновим, якого називали Щедринським помпадуром (з оповідання Салтикова-Щедріна «Помпадури і Помпадурши»). Цей документ оприявнює дещо іншу ситуацію гендерного контролю – боротьбу за контроль над іншими, де жінка не хотіла підкорятися: «Того ж вечора вона пригадала, що на зборах співробітників Окрстрахаки в дебатах вона стверджувала, що робітники бояться виступати з критикою адміністрації, оскільки в колективі існує зажим з боку Літвінова, що він не висуває робітників, виправдовуючись тим, що мовляв ніким замінити їх. Перед нею в думках пройшли ще декілька зборів, де вона відверто виступала з критикою навмисних промахів адміністрації. Літвінов, наприклад, вважав, щоб працівники працювали більше часу ніж належить. Вона правильно заявила, що співробітники не відвідують зборів тому, що не бачать корисних наслідків їх» [18, с. 1]. В особі Фані Літвінов явно бачив загрозу цьому контролю, тим паче, що автор статті відніс Іцикович до типу нової дівчини-громадського діяча, суспільно активної в боротьбі з будь-яким соціальним злом, з яким у неї асоціювався начальник. Тут знову оприявнюється ситуація розриву між інформаційною моделлю і патріархатним стереотипом покори, якого суспільство вимагало від жінки. Втім, ця стаття є цікавим документом з точки зору суспільного продовження конфлікту, з'ясування реакції суспільства на його появу і розгортання. Автор описує 11-місячне ходіння Фані з установи до установи щодо відновлення на роботі. За рішенням Місцевкому звільнення вважалось незаконним, але Літвінов «відмовив місцевкому поновити тов. Іцикович на роботі» [18, с. 1]. Третейський суд погодився із звільненням, а Наркомпраці прислав «формальну відписку»: «НКП УСРР не вбачає підстав до скасування постанови третейського суду» [18, с. 1]. Автор наголошує, що Літвінов підтасував помилки Фані, навів їм шість помилок, з яких три найбільші зробила не Фаня. Результати конфлікту зафіксовані так: «на 12-му місяці ходінь Фані не витримала і збожеволіла»

[18, с. 1]. Розв'язання конфлікту, як виявляється, не є унікальним. В теорії гендерного конфлікту його називають гендерним ресентиментом, пов'язаним з реакцією у відповідь на насилля чи образу. Його суть полягає в тому, що людина, яка зазнала агресивного впливу, глибоко переживає, відчуваючи своє безсилля. Більше того, науковці зараховують саме жінок до ресентиментних типів в конфліктних ситуаціях [17, с. 88–97]. Наведений приклад повідомляє про розвиток негативних емоцій, які призвели до божевілля жінки. На відміну від попередньої ситуації тут немає заклику до публічного обговорення, відкрите протистояння завуальовується бажанням справедливості і ходінням по інстанціях. Автор наприкінці підсумовує, що не лише офіційні інституції не підтримали Фаню, а й суспільство в особі комсомольського осередку промовчало. Власне, другий документ цікавий не тим, що показав відмінність інформаційної моделі жінки від історичних реалій, а констатацією факту як суспільство сприйняло цей конфлікт, як пережило його. Фактично джерело виявило нездатність радянських новостворених інституцій і громадських організацій розв'язати гендерний конфлікт, не в останню чергу створений самою системою радянської агітації та пропаганди.

Третій документ відображає два дискурси однієї слідчої справи про зґвалтування, що залишилася в документах прокуратури. Фактично наглядне проведення у слідчій справі про звинувачення завідуючого гаражем Липово-Долинської МТС (Харківська область) П. Глухова у зґвалтуванні стахановки Феденко Ф. (1936–1937 рр.). Справу відкрили відповідно до запиту редакції газети «Комсомолец України», яка з цього приводу надрукувала статтю «Бюрократ Літвінов довів робітницю до божевілля» [6, арк. 1–2]. Цікаво, обидва документи по різному описують і оцінюють ситуацію. У газетній статті гендерний конфлікт подається за сценарієм сюжету історії Фані Іцикович: «Комсомолка Феня Деденко була кращою стахановкою в Панасівській сільській артілі «Комсомольська правда»... На неї рівняли інших шоферів... Фаня не винна в тому, що сподобалась начальнику автоколони Глухову Павлу. Але залицання цього нав'язливого начальника зовсім отруїло її життя. Спочатку він окремими натяками нагадував їй, що коли не буде з ним жити, то може позбутися роботи, але коли й це не допомогло, то Глухов зустрівши Феню в лісі, коли вона поверталася на роботу, зґвалтував її. Та в цю справу втрутилась первинна партійна організація МТС, яка виклю-

чила його з лав партії і направила справу до прокуратури. Але в Липово-Долинській прокуратурі не такі вже проворні, щоб поспішати... райпрокурор т.Козлік вирішив, що Глухова досить вже покарали і справу прикрив» [6, арк. 2]. В документах прокуратури ж інцидент змальовується як підступні наміри самої стахановки, яка вигадала сцену згвалтування, щоб помститися начальнику за принизливе ставлення до неї, коли після лікарняного у неї забрали машину за дорученням П. Глухова. У слідчій справі, направленої на доопрацювання через рік, фіксується погане проведення розслідування: «встановлено, що розслідування в ній проведено цілком незадовільно» [6, арк. 18], але вердикт залишився незмінним: «поновлення справи через рік є недоцільним, бо немає можливості перевірити всі обставини справи» [6, арк. 18]. Ймовірно, можемо говорити про конструювання в обох джерелах гендерного конфлікту в категоріях владних змагань, втім із різними значеннями. Перший показує критичний підхід до оцінки влади, визнаючи право обох статей, і засуджує прояви сексизму у владі. Другий – підтримує усталену патріархатну ієрархію влади без можливості її зміни, що в той же час повністю суперечило тій інформаційній моделі, яку задекларували більшовики в пропагандистській і агітаційній літературі. Більше того, саме з 1936 року в публіцистиці почали з'являтися окремі видання, де визначалося «остаточне рішення» жіночого питання.

Насамкінець зауважимо, що сам факт виправдання насилля в третьому випадку (прокурорських джерелах) не є випадковістю. Адже проблема терору для радянського суспільства 1930-х років (особливо 1937 року – дата закінчення опису конфлікту) була вкрай актуальною. Тому логічно припустити, якщо політика насилля допускалася в загальнодержавному масштабі (сталінські репресії, голодомор), то чому б йому не проявитися на локальному рівні, зокрема, у гендерних відносинах. Як сповіщають інші документи прокуратури, справи згвалтування стахановок не були вже такими поодинокими випадками [5, арк. 1–9]. І ще один факт дуже важливий в цьому аспекті – в системі розслідувань прокуратури обов'язок доказування по згвалтуваннях був формальним, а не носив обов'язкового елементу як в доктрині презумпції невинуватості.

У висновку зауважимо, що запропоноване залучення теорії гендерного конфлікту до аналізу інформативного потенціалу джерел 1920–1930-х років (на прикладі трьох джерел) є,

на наш погляд, перспективним і важливим. Зокрема, відкривається можливість констатації самого факту гендерного конфлікту в ранній період радянської історії як соціального явища, а для дослідника – розуміння причин його появи, розвитку і вирішення, сприйняття владою і суспільством, а також ефективності взаємодії між ними в ході вирішення протиріччя. Представлені ж до аналізу три документи, на нашу думку, оприявнюють явні форми конфлікту, відображають суть гендерних протиріч радянської доби як розриву між задекларованими владою інформаційними гендерними моделями і збереженими патріархатними уявленнями в суспільстві щодо жіночності і мужності. Можна припустити, що введення конфліктологічної теми у вивчення жіночої історії радянської доби допоможе не лише підтвердити маргінальний характер становища жінок, а також виявити приховані зони заборони і придушення для них в соціалістичному суспільстві.

1. Андросова-Байда Д. О. Українська історична наука 1920-х рр.: образ жінки-історика: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Дарина Олександрівна Андросова-Байда; НАН України, Ін-т історії України. – К, 2010. – 20 с.
2. Блонина Е. Почему я стала защитницей Советской власти? / Елена Блонина. – Х.: Издание Политотдела Поукрсовтударма и Южфронта, 1920. – 15 с.
3. Вороніна М. Жіноче питання в Донбасі та феномен Паші Ангеліной / Марина Вороніна. // Історія і географія. – 2008. – Вип. 33. – С. 147–153.
4. Вороніна М. Специфіка гендерних відносин у східній регіонах України (20–30-ті рр. ХХ ст.) / Марина Вороніна // Науковий історико-філософський журнал «Університет». – 2009. – № 3. – С. 20–26.
5. Державний архів вищих органів влади і управління. – Ф. 288. – Оп. 2. – Спр. 69. – 9 арк.
6. Державний архів вищих органів влади і управління. – Ф. 288. – Оп. 2. – Спр. 227. – 19 арк.
7. Державний архів Донецької області. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1826. – 23 арк.
8. Земзюліна Н. Шляхи соціалізації жінок в радянській Україні 20–30-х рр. ХХ ст. / Н. Земзюліна // Гуржіївські історичні читання. – 2009. – Вип. 3. – С. 324–329.
9. Кириллина В. Н. Гендерный конфликт как фактор политических изменений / Валентина Кириллина // Вестник Московского государственного университета. Серия 12 «Политические науки». – 2004. – № 4. – С. 5–25.
10. Клєцина И. С. Аналитические подходы к определению причин гендерных конфликтов и путей их преодоления / Ирина Клєцина // Противоречия, конфликты, кризисы личности: субъектно-бытийный подход: матер. Всерос. науч.-практ. семинара. – Краснодар: Кубанский гос. Ун-т, 2007. – С. 30–44. – Режим доступу: <http://humanpsy.ru/klyotsina/gender-conflicts>
11. Кобченко К. Емансипація по-радянськи: жінки в фізичній культурі та спорті в СРСР у 1920–1930 рр. / Катерина Кобченко // Українознавчий альманах. – 2010. –

№ 4 – С. 104–113. **12.** Н. Н. Козлова Социология повседневности: переоценка ценностей / Наталья Козлова // *Общественные науки и современность*. – 1992. – № 3. – С. 47–56. **13.** Кривуля О. О. Жінки та індустріалізація в Україні (1929–1938 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ольга Олександрівна Кривуля; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2004. – 20 с. **14.** Кушнір Л.В. Діяльність жіночих рад Донбасу (1920–1933 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Людмила Володимирівна Кушнір; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2009. – 20 с. **15.** Лабур О. «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х років // Ольга Лабур // *Краєзнавство*. – 2010. – № 3. – С. 205–213. **16.** Лабур О. Міжнародний жіночий день в Радянській Україні в 1920-ті: святкова культура крізь призму писемних джерел / Ольга Лабур. // Університет. – 2011. – № 2. – С. 5–12. **17.** Луков В. А, Кириллина В. Н. Гендерний конфлікт: система понять / В. А. Луков, В.Н Кириллина

на // *Знание. Понимание. Умение*. – 2005. – № 1. – С. 86–101. **18.** Проектор Г. Бюрократ Літвінов довів робітницю до божевілья / Григорій Проектор // *Комсомолец України*. – 1929. – 4 серпня. – с. 1. **19.** Репина Л. Социальная история и историческая антропология: новейшие тенденции в современной британской и американской медиэвистике / Лорина Репина // *Одиссей. Человек в истории*. – 1990. – С. 167–181. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/odiss/index.php **20.** Сапицька О. М. Сільські жінки України в умовах підготовки та проведення колективізації (1928 – середина 1933 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Михайлівна Сапицька; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 20с. **21.** Сталь Л. Чему учил В. И. Ленин работниц и крестьянок / Л. Сталь. – М.-Л.: Госиздательство, 1926. – 55 с. **22.** Эсбе Ю. Что дала Октябрьская революция женщине? / Ю. Эсбе. – Вид. 2-ге, вип. – Х.: Гос. изд. Украины, 1925. – 25 с.

Катерина Левченко

Чи готова Українська держава до захисту прав жінок?

Стаття присвячена аналізу ситуації із дотриманням прав жінок в сучасній Україні та можливим шляхам оскарження фактів дискримінації за ознакою статі.

The article is dedicated the review of situation with exercising of women rights and gender equality in Ukraine and the main mechanisms of gender discrimination appeal.

Коли говорять про розвиток суспільства, історію, культуру, то нечасто згадують про жінок. Чи то свідомо замовчуючи це гендерне питання, чи то не розуміючи важливість застосування гендерної методології в соціальному, історичному та взагалі науковому аналізі.

Жінки зробили і продовжують робити внесок в суспільне життя. Але «сум і подив» весь час у мене особисто викликає той факт, що не дивлячись на це, необхідно постійно та наполегливо доводити таку, на перший погляд, очевидну істину.

Чому існує така ситуація? Чому на різних рівнях – від наукового до приватного, від політичного до щоденного відбувається зменшення, приниження, невизнання ролі та внеску жінок до суспільного та державного життя. Більш того, говорячи про «внесок жінок», ми повторюємо патріархатну конструкцію, яка виділяє жінок з життя. Адже не говорить ніхто ж про внесок чоловіків в суспільне життя, бо суспільне життя і так вважається «чоловічим». І хоча протягом двадцятого століття жінки майже по всьому світу добилися багатьох із тих прав, про які мріяли їх посестри сто років тому, і на початку століття XXI-го проблеми дискримінації за ознакою статі залишаються гострими в українському суспіль-

стві. Різниця в оплаті праці чоловіків та жінок за рівну працю, домашнє насильство, яке має виражене гендерне підґрунтя, відсутність доступу до процесу прийняття рішень, поширеність гендерних стереотипів у засобах масової інформації та громадській свідомості тощо. Існування такого розрізнення або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на ослаблення, чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками прав та основних свобод людини в усіх галузях суспільного життя якраз і називається дискримінацією [1]. Назвемо основні групи порушень прав жінок, які актуалізовані в останній рік в Україні.

Гендерні стереотипи та дискримінаційні погляди керівників держави. Протягом 2010–2011 року були зафіксовані непоодинокі дискримінаційні вислови з боку вищого керівництва держави [2; 3]. Наведемо відомий вислів М.Азарова: «Одні кажуть, що наш уряд великий, другі, що в уряді немає жінок, ні на кого подивитися під час засідання. Самі нудні особи. За всієї моєї пошани до жінок – не жіноча справа проводити реформи. <...> В новий уряд підібрані люди, які можуть працювати по 16 годин на добу, «без вихідних і прохідних», можуть брати відповідальність і не боятися говорити «ні»